

۳۲ ۷۰۴۲

۲۰ / ۱۲ / ۱۳۷۹

دانشگاه شهید بهشتی

دانشگاه شهید بهشتی
دانشکده ادبیات و علوم انسانی

مرکز اسناد و کتابخانه ملی ایران
تاسیس ۱۳۵۸

پایان نامه

جهت دریافت درجه کارشناسی ارشد در رشته زبان و ادبیات فارسی

موضوع:

سیمای سلیمان نبی (ع)
در آثار منظوم عرفانی (تا قرن هفتم)
با تکیه بر مثنوی معنوی

استاد راهنما:

دکتر سید علی محمد سجادی ۹۲۳۴

استاد مشاور:

دکتر سید جعفر حمیدی

نگارش:

مراد ملکی پور، ورودی مهر ۱۳۷۶

۳۲۷۰۳

تقدیم به
لروح مقدّس همه انبیاء و اولیاء
و همه معلمان بیدار دل و عاشق

فهرست موضوعات

صفحه	عنوان
	مقدمه
	بخش نخست (داستان سلیمان)
.....	(سلیمان) (همچین ص ۱۸۱).....
۱.....	واژه شناسی سلیمان.....
۲.....	سلیمان در کتاب مقدس.....
۷.....	نوشته‌های منسوب به سلیمان.....
۹.....	نمونه هایی از غزل‌ها و امثال سلیمان.....
.....	(سلیمان در قرآن و تفاسیر و قصص).....
۱۴.....	به سلطنت رسیدن سلیمان.....
۱۵.....	علم سلیمان در قرآن و تفاسیر.....
۱۶.....	علم سلیمان در نظر اهل ذوق.....
۱۷.....	داستان خلیفتی سلیمان در ترجمه تفسیر طبری.....
۱۸.....	داستان خلیفتی سلیمان در قصص الانبیاء.....
۱۹.....	داستان خلیفتی سلیمان در کشف الاسرار.....

فهرست موضوعات

عنوان	صفحه
- قضاوت سلیمان در قرآن و تفاسیر.....	۲۰
قضاوت و اجتهاد سلیمان، نزد اهل ذوق	۲۳
قضاوت سلیمان در کتاب مقدس.....	۲۴
داستان عرض کردن اسبان و برگشتن آفتاب در قرآن و تفاسیر	۲۴
داستان عرض کردن اسبان در نزد اهل ذوق	۲۷
داستان افتادن جسد بر کرسی سلیمان در قرآن و تفاسیر	۲۸
داستان در خواست ملک نمودن سلیمان در قرآن و تفاسیر	۲۹
داستان درخواست ملک نمودن سلیمان در نزد اهل ذوق	۳۰
.....(داستان مرگ سلیمان)	
داستان مرگ سلیمان در کتاب مقدس	۳۳
داستان مرگ سلیمان در قرآن و تفاسیر	۳۳
داستان مرگ سلیمان در نزد اهل ذوق	۳۶
داستان مرگ سلیمان در قصص.....	۳۷

فهرست موضوعات

صفحه	عنوان
۴۰	(مقایسه سلیمان در قرآن و کتب مقدس)
۵۳	(سلیمان و جمشید)
	(سلیمان و آصف)
۷۳	آصف در کتاب مقدس
۷۴	آصف در قرآن و تفاسیر
۷۸	آصف در نزد اهل ذوق
۸۰	آصف در قصص
	(سلیمان و بلقیس)
۸۵	واژه‌شناسی بلقیس
۸۶	بلقیس در کتاب مقدس
۸۹	بلقیس در قرآن و تفاسیر و قصص
۱۰۸	مقایسه بلقیس در کتاب مقدس و قرآن
	(سبأ)
۱۱۱	سبأ در کتاب مقدس

فهرست موضوعات

عنوان	صفحه
سبأ در قرآن و تفاسیر	۱۱۲
.....(دیوان و سلیمان)	
واژه‌شناسی دیو و جنّ	۱۱۹
ردّپای دیوان در کتاب مقدس	۱۲۵
داستان دیوان در قرآن و تفاسیر	۱۲۸
داستان ربوده شدن انگشتری سلیمان به وسیله صخر جنّی	۱۳۵
.....(سلیمان و مرغان)	
هد هد در کتاب مقدس	۱۴۱
سخن گفتن سلیمان با مرغان در قرآن و تفاسیر	۱۴۲
داستان هدهد در قرآن و تفاسیر	۱۴۵
داستان مرغان در نزد اهل ذوق	۱۴۹
چهره دیگر هدهد در ادب فارسی	۱۵۲
داستان سلیمان و عنقا	۱۵۳
.....(مور و سلیمان)	

فهرست موضوعات

عنوان	صفحه
- داستان مور در قرآن و تفاسیر	۱۶۰
- داستان مور و سلیمان در قصص	۱۶۴
- داستان مور در نزد اهل ذوق	۱۶۵
جلو‌های هنری داستان مور	۱۶۹
(سلیمان و باد و شادروان)	
سلیمان و باد و شادروان در قرآن و تفاسیر	۱۷۴
تخت سلیمان در کتاب مقدس	۱۷۶

بخش دوم: (تفسیر داستان سلیمان)

الف) مثنوی:

سلیمان (انسان کامل، پیر، حق، روح)	۱۸۲
سلیمان و فقر و قدرت	۱۹۲
آصف (وزیر، عقل)	۱۹۴
بلقیس (روح مستعد، معشوق حق، عاشق حق)	۱۹۹
دیوان (قوای نفسانی، سلیمان نمایان، مردمان اسیر شهوت ...)	۲۲۱

فهرست موضوعات

صفحه	عنوان
۲۲۶	مرغان (ارواح آدمیان) و هدهد (روح به حق پیوسته)
۲۳۹	مور (مرید صادق، همت بلند مور، نماد حقیری و پستی و مردمان حریص و ظاهر بین)
۲۴۲	باد
۲۴۵	مسجد اقصی (خرّوب، کزّی، یاربد)، اتحاد ارواح سلیمان و داوود، (دل)
۲۵۳	انگشتری (علم، دل)
۲۵۶	سبأ (کفران نعمت اهل سبأ، مرید نمایان غدار، خامی نفس، دل معلول، طیبیان معنوی و طبیعی)
	(ب) منطق الطیر عطار:
۲۶۴	هدهد و مرغان و سیمرخ
۲۷۱	انگشتری سلیمان
۲۷۳	سلیمان و مور
	(ج) مخزن الاسرار نظامی:
۲۷۵	سلیمان (جان) و دیو (تن)

فهرست موضوعات

صفحه	عنوان
۲۷۶	سلیمان، آلوده ملک
۲۷۸	سلیمان و برزگر
.....	(د) هفت پیکر نظامی
۲۸۰	- سلیمان
۲۸۲	- سلیمان و بلقیس
.....	(ه) حدیقه سنایی
۲۸۵	سلیمان و نفس
۲۸۶	سلیمان و برزگر
۲۸۸	سلیمان و انگشتری
۲۸۹	کتابنامه

مقدمه:

ای سنایی! قدح دمام کن روح ما را، زراج، فرم کن
همه اسلام مستی و پستی است کرسلیمانی، این مسلم کن
تجربه تلخ و شیرین فریفته شدن آدم (ع) با وسوسه ابلیس، مقدمه‌ای را برای
پیروزی آینده بنی آدم، در دار آزمون دنیا فراهم آورد. این تجربه را تلخ از آن جهت
گفتم که به خاطر آن خال عصیان برپیشانی آدم نقش بست و شیرین از آن جهت، که
آدم، شاید با این عصیان تحمیلی به سرای پر رمز و راز دنیا آمد تا استعدادهای به
فعلیت نرسیده‌اش به فعلیت رسند و در بوته رنج و ناملايمات، گوهر وجودی اش
پدیدار گردد و غبار غرور توفیق سال‌های با خدا بودن را که بدون هیچ گونه اسباب
بزرگی از آن برخوردار شده بود از روح و جان خود بشوید و آدم به واقع آدم شود.
آدم و بنی آدم با این انگیزه در زمین اسکان داده شدند که با تلاش و کوشش خود،
اسباب عروج قرب خود را فراهم آورند و به مقام خلافت و سلطنت واقعی برسند و
مرقاة این قرب و وصول به وصال محبوب مطلق، دیو نفس را به زنجیر کشیدن
است (تا انسان به خویشتن و جمال متوهم خود نظر دارد، از جمال مطلق و کمال
صرف محجوب و مهجور است و برای همین است که مفتاح غیب و شهادت و باب
عروج به کمال روحانیت، خرق این حجاب دانسته شده است.)^(۱)

و انسان برای نیل به این پیروزی، به تجربه همه کسانی که در این راه

تجربه‌ای اندوخته‌اند نیازمند است حتی تجربه شکست آدم (ع) نیز می‌تواند در این

مبارزه

نفس گیر، راهگشا باشد. راه، راه پرمخاطره‌ای است، کمترین لغزشی، نابودی و هلاک ابدی را در پی خواهد داشت. بی‌دستگیری راهنمایان و راه‌شناسان مطمئن، طی این طریق ممکن نیست.

و خدا که عاشق مستی مستان جمال و جلال خویش است، محبان خود را در خراب آباد دنیا، بی چراغ و شهد و شراب رها نمی‌کند. درد آشامان مست لایعقل معرفت هو، ساقیان و جام گردانان این بزمند هر کس در دل سر سودای با او را دارد و می‌خواهد بت نفس بشکند. باید، اول قدم، در باغ آیات او، روی زیبای بتان حلقه ولایت او را سیر ببیند. و این سراجان منیر و مشعله‌های همیشه فروزان، انبیا و اولیای کمل (صلوات الله علیهم) هستند که با چنگ زدن در رشته مودت و همتشان و با تفکر در حالشان و تذکر مقاماتشان، آلودگی باطن قلب، شسته می‌شود و دل آماده پرواز به سر منزل جانان می‌گردد.

شست و شویی کن و آنگه به خرابات خرام

تا نگردد ز تو این دیر خراب آلوده

و سلیمان (ع) از جمله این پیران راه دان بت شکن بود. از تصرف نفس و شیطان خارج شده بود، برای همین شیاطین مقهور او شده بودند و با آب رحمت حق دل را از توجه به دنیا غسل داده بود، برای همین «انا مسکین» سر داده بود و بالاخره

اراده‌اش اراده‌ی حق شده بود و وجودش آینه‌ی تمام‌نمای جمال و جلال حق. و چنین کاروان سالار امینی را می‌زیید که سالکان وادی حیرت را از بیابان‌های عمیق او هام

عبور

دهد و به سر منزل حقیقت برساند. تماشای سیمای چنین مهاجری «مهاجر الی الله» که به سوی منبع نور و سرای وحدت پر کشیده است. همیشه و در همه جا - اگر با دیده انصاف نگریسته شود.

باعث جلا و نشاط و طراوت چشم و دل می‌گردد و طهارت قلبی را به دنبال خواهد داشت و پناه بردن این حقیر، صاحب این سطور نیز به آستان پر فیض سلیمان نبی (ع) ان شاء الله برای طلب چنین مقصودی بوده است. در عصر آدم و آهن و جفا، که انسان‌ها از قساوت و سنگدلی رنج می‌برند و در زمانه‌ای که حاکمان آن به بهانه‌ی دفاع از انسان‌ها، به بدترین وجهی حقوق حقّه انسان‌ها را زیر پا می‌گذارند و حرمت آدمی را به سخره می‌گیرند. به یقین پرداختن به حاکمان عارف، عادل حق‌مداری چون سلیمان سبب تسکین آلام و تلطیف روح سرخورده از عصر عاری از عاطفه‌ها خواهد شد.

و اما شیوه‌ی کار در این تحقیق

مطالب این جستار به دو بخش تقسیم شده است.

در بخش نخست، تحت عنوان (داستان سلیمان) سعی شده است که داستان‌های معروف سلیمان، با استفاده از کتاب مقدس و قرآن و تفاسیر و کتب قصص نقل و بررسی شود به عنوان مثال، بلقیس را بعد از واژه‌شناسی، ابتدا در

کتاب مقدس و سپس در قرآن مورد بررسی قرار داده‌ام و بعد از اشارات قرآنی داستان، تاویلات عرفا را که در مورد این داستان آمده بیان نموده و سپس قصص مربوط به بلقیس را ذکر کرده‌ام.

در بخش دوم، تحت عنوان (تفسیر داستان سلیمان) به بررسی سیمای سلیمان در آثار منظوم شاعران رمزگویی عارف (تا قرن هفتم) پرداخته‌ام اما به دلیل گستردگی کار و فراوانی نمونه‌ها، از آثار شاعران بسیاری که هم از نظر زمانی و هم از نظر موضوعی در این حیطه گنجانیده می‌شدند چشم‌پوشی نموده‌ام و از میان آن آثار، داستان سلیمان را در مثنوی (که به عنوان پایه این تحقیق انتخاب شده است) و همچنین در مخزن الاسرار و هفت پیکر نظامی و منطق الطیر عطار و حدیقه سنایی مورد بررسی قرار داده‌ام.

با همه سعی و تلاشی که در این راه نموده‌ام، خود معترفم که این کار بی‌عیب و نقص نیست

اگر عیشی است صد تیمار با اوست و گر برگ گلی صد خار با اوست
در پایان از همه استادان خوبم، بخصوص آقایان دکتر علی محمد سجادی و دکتر سید جعفر حمیدی که در این راه مددکارم بوده‌اند و از راهنمایی‌هایشان بهره‌های سودمند فراوان برده‌ام بسیار سپاس دارم و تندرستی همه را آرزو مندم
والحمد لله اولاً و آخراً و ظاهراً و باطناً

بهمن ماه ۱۳۷۸

مراد ملکی پور

«سلیمان»

در باره واژه سلیمان، دانشمندان مسلمان و غیر مسلمان، نظرات مختلفی بیان نموده‌اند. بعضی آن را واژه عربی اصیل و مصغر سلمان و از ریشه سلم می‌پندارند (لسان العرب ج ۱۵. ص ۱۹۲) و بعضی آن را در فهرست واژه‌های بیگانه ذکر کرده‌اند

مثل جو الیقی که در (معرب ص ۸۵) آن را عبری دانسته است.

آرتور جفری در کتاب واژه‌های دخیل در قرآن در مورد این واژه می‌نویسد لاگارد گمان می‌برد که لغویان مسلمان در این که آن را مصغر سلمان می‌دانسته‌اند بر صواب بوده‌اند در اثبات نظر خود زعفران و زعیفران را مثال می‌آورد و لیدز بارسکی با عقیده او موافقت دارد اما به نظر می‌رسد حقیقت این باشد که اصل واژه همچنانکه نلدکه استدلال کرده است، سریانی باشد، وجود صورت‌های یونانی سریانی، حبشی در کنار صورت عبری، دلیلی قطعی بر مسیحی بودن آن است. این نام در دوره پیش از اسلام هم به عنوان پادشاه و پیامبر بنی اسرائیل و هم به صورت اسم شخصی کاملاً معروف و متداول بوده است. و برای معاصران حضرت محمد (ص) نیز نامی آشنا بوده است. (۱)

دائرة المعارف فارسی (مصاحب) آن را اسمی عبری الاصل برای مرد دانسته